

Družbeno (formalno) nadzorstvo v razmerah stabilizacije

Janez Pečar*

Tam firmun nil est, cui non ab
invalido periculum est.
(Nič ni tako močno, da ne bi bilo
v nevarnosti pred slabim.)

Pojem »stabilizacija« se je pri nas že tako udomačil, da vsi vemo zakaj pri tem gre, še bolj pa kaj nas v zvezi z njo še čaka. Zato niso potrebne nikakršne pravopisne, etimološke in vsebinske pojasnitve več, kajti beseda je vsak dan tolikokrat izrečena in napisana kot le nekaj drugih, ki smo se jih že tako navadili, da je njihov pomen izgubil moč in so pogosto samo še fraze.

V tem sestavku se bomo ukvarjali z razmerami, ki jih ta »stabilizacija« danes za nas predstavlja v povezavi z družbenim (formalnim) nadzorstvom. To zadnje pa je dosti bolj resno, urejeno in občutno. Čeprav nas tudi stabilizacija čedalje bolj prizadeva pa je nadzorstvo vendarle moč, ki je nad nami in ki nas tako posameznike kot skupine — zlasti kršitelje, neposredno sooča z družbo kot njen najvidnejši in hkrati represivni mehanizem.

V družbi z nestabilnimi razmerami pa ima lahko nadzorstvo poseben pomen. Ker nismo marksistično idealizirana brezkriminalna družba, so za nas toliko bolj pomembna zlasti naslednja izhodišča, ki jih samo omenjamo, ne da bi se z njimi ukvarjali:

- vsebina in narava samoupravnega socializma, ki je zašel v položaj v katerem je;
- njegove pravne norme, ki urejajo inkriminacije po eni strani in delovanje nadzorstva po drugi;
- narava deviantnosti in njeno dojetanje;
- namen in vloge formalnega nadzorstva in uspešnosti;
- način in smoter zatiranja, odklonskosti in njena sprejemljivost;
- možnost opuščanja represije in prehajanje na preprečevanje, ki naj bi bilo določeno nadomestilo zanjo, itd.

Nobenega dvoma ni, da nadzorstvo s svojo represivnostjo lahko prispeva k družbeni stabilnosti iz več razlogov; ker je najbolj organizirana družbena sila, poslušna in politizirana, ker so njegovi učinki takoj vidni in nadzorljivi, ker je pot za doseganje ciljev z njim najkrajša in morebiti še najcenejša, in še kaj.

Toda nevarnost se s prisilnim uresničevanjem družbenih vrednot šele začne in načinja prene-

katere postulate samoupravnega socializma, tako da se oddaljuje od svojega bistva, ne le s kontrolizacijo, ampak še prej in dosti bolj z marsičem drugim. Nadzorstvo je lahko le bolj groba in vidna oblika privajanja ljudi k poslušnosti.

Zato ni brez pomena zanimanje za naše družbeno (formalno) nadzorstvo, ki v zadnjih treh letih narašča tako znotraj kot zunaj Jugoslavije. Skupaj z njim nekateri zelo radi omenjajo krizo pravosodja, neuspešnost reforme, Jugoslavijo kot policijsko državo, birokratizacijo in politizacijo nadzorstva, pomanjkanje njegove profesionalizacije itd. Nenazadnje se opaža tudi več politične pozornosti in ne le to. Državno nadzorstvo se oprijemlje tudi nerepresivnih dejavnosti — kot določenega paraprofesionalnega in izvenpravnega delovanja, ki mu pripisujejo pomen podružbljanja.

Hkrati pa je družbena destabilizacija moteča tudi za nadzorstvo, ker mora praviloma delovati z normalnimi sredstvi v nenormalnih razmerah, njegova uspešnost, zakonitost, pravičnost in vse drugo pa naj bi ostali na enaki ravni kot da se nič ne dogaja. Ali je v tem konfliktnost, se bo še pokazalo, saj je doslej preteklo še premalo časa za trdnejše domneve. Jasno pa je, da je stabilnost ključnega pomena za preživetje družbene ureditve in pomen družbenega nadzorstva je v varovanju te stabilnosti.¹

Ker pa »državnost« na splošno čedalje bolj omejuje »samoupravnost«, tudi ni mogoče pričakovati, da bi v formalnem nadzorstvu lahko potekali nasprotni procesi. Ali pa, toda na kaj to kaže? Lastno ubiranje poti, neodvisno od prevladujočih družbenih tokov, upiranje družbeni destabilizaciji, večja (politična) ustreznost v razumevanju družbenih procesov, samostojen še najbolj trden sistem in še kaj?

1. Gospodarske in družbenopolitične razmere

Sredi 70. let smo se začeli v Jugoslaviji zadolževati, ne da bi pri tem pomislili,² kakšne posledice, poleg tistih, ki so že do takrat obetale težave na posameznih področjih, bomo imeli kasneje tako v gospodarskem kot v političnem življenju. Uradna politika sicer različno razlaga te tokove in pojasnjuje razloge od takratne razpoložljivosti kapitala in lahke možnosti pridobivanja posojil do tehnokratskih in birokratskih

* Janez Pečar, dipl. pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ Wright/Meyer, s. 539.

² Glej o tem: Štanič, Komunist 11. januar 1965, s. 7.

oblik odločanja v imenu delavskega razreda, ki naj bi mu bila ta možnost odtujena, tako da so se za delavski razred obvezovali drugi.

Kakorkoli že, prišel je čas, ko je treba v izredno zaostrenih gospodarskih razmerah in močno omajanem zaupanju v vodilne politične sile družbe vrniti dolgove, ki niso majhni³ z obrestmi vred in zahtevajo od jugoslovanskega gospodarstva izredno odpovedovanje, socializacijo dolgov, požrtvovalno disciplino itd., ob hkratnem povečevanju izvoza (za vsako ceno) in upadanje uvoza. Pri tem se tudi dogaja, da doseganje določenih prednosti na eni strani ustvarja več škode na drugi, da je treba premagovati sedanje težave zaradi funkcioniranja in se pri tem daljši čas odpovedovati čemu pomembnejšemu v prihodnosti itd. **Gospodarske težave pa obenem rojevajo napetosti razredne, narodnostne, ideološke, družbenoorganizacijske, kulturne in še marsikatero druge narave.** Tako npr.:

— neprestano naraščajo cene in pojavlja se hiperinflacija;

— s tem v zvezi naraščajo življenjski stroški in že štiri leta upadajo realni prejemki;

— oboje zelo ogroža pozitivne rezultate uresničevanja stabilizacijskega programa, kar močno prizadeva velik del prebivalstva z nizkimi osebnimi dohodki;

— povečuje se število nezaposlenih zlasti med mladimi in izobraženci, tako da je ponekod izobrazbena struktura nezaposlenih boljša od tiste, ki jo imajo zaposleni, podcenjuje se intelektualno in kulturno delo, moderna tehnologija itd.;

— pomanjkanje surovin in reprodukcijskega materiala je eno izmed ključnih vprašanj od katerega je odvisno gospodarjenje, zaposlovanje, vračanje dolgov, itd., tja do obdržanja v boju na mednarodnem tržišču;

— do konca leta 1984 je nastalo kar za 2300 milijard dinarjev negativnih tečajnih razlik in samo leta 1985 bo treba za njihovo pokritje plačati 600 milijard ali, kot se je izrazil podpredsednik ZIS: od te rešitve je odvisna usoda prihodnjih generacij;⁴

— velike težave so s produktivnostjo, s spodbujanjem interesa za boljše in odgovornejše delo, z delovno disciplino, varčevanjem, itd.;

³ Za zmanjšanje dolga od 19,3 milijarde v letu 1984 na 16,0 v letu 1990 moramo dati za odplačilo glavnice in obresti 37,48 milijarde dolarjev ali vsako leto več kot 5 milijard. Pri tem pa se bo še treba pogajati za odlog ali za podaljšanje dobe plačil. Glej Delo 5: 1. 1985, s. 20 in Delo 7. 1. 1985, s. 3.

⁴ Jež, Delo 5. 1. 1985, s. 13.

— tem pojavom in procesom se pridružujejo še pomanjkanje materialne, politične in moralne odgovornosti, zanemarjanje strokovnosti in očitno negativna kadrovska selekcija, gospodarski in pravni nered v državi, naraščanje revščine na eni in bogatenje na drugi strani, razraščanje etatizem in »reagirane z administriranjem«;

— velikanske so izgube z zavoženimi investicijami kot so Obrovac, Glogovac (Feronikl), Kavadarci (Feni), tovarna melapanskih plošč Dvorišče pri Svetozarevu, Konarevo pri Kraljevu, tja do »izgubašev« (kot so: železarna Smederevo, pa pri nas v Sloveniji: Gorenje, IMV, Iskra, Slovenske železarne, itd., do kriminala velikih razsežnosti v INI, Trepči, Boru, Tuzli, Zagrebu, itd., kjer so odnašali na tone srebra, bakra, kroma, pločevine, premoga, goriva, itd., kar iz skladišč, tako da se že govori o pojavu »jugomafije« itd.;

— v težavnih razmerah in stiski na eni strani in ob splošni nepoštenosti, neodgovornosti, razsipništvu na drugi, se pojavljajo ne le posamezni politični procesi, ampak tudi zahteve po pojasnjevanju posameznih travmatičnih dogodkov iz preteklosti, čestokrat povezane s političnimi tendencami in s hotenjem razvrednotiti našo bližnjo zgodovino, čedalje bolj se izražajo potrebe po kritičnem dialogu, po odpravi miselnega, ali verbalnega delikta, zaostri so se socialni problemi itd.

Ne glede na vse pojave pa se vendarle zdi, da **želimo glavno bitko, v pomenu ustreznih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov razviti na področju varstva družbene lastnine.** V tej smeri so izraženi predvsem zadnji »Sklepi o uresničevanju družbenega varstva družbene lastnine«,⁵ ki poudarjajo, čeprav to ni prvi poskus vplivanja na izboljšanje ravnanja z njo, nekatera najbolj aktualna vprašanja ogroženosti zadnjih let, ki so jih nedvomno spodbudile tudi težavne gospodarske razmere in imajo neprijetne politične posledice. Pri tem pa je seveda tudi družbeno (formalno) nadzorstvo v središču boja za spreminjanje stanja.

2. Razmere in pravo

Čeprav ne edino, pa je pravo pomembno sredstvo družbenega prisiljevanja in orožje v rokah družbenega formalnega nadzorstva. Obsega predvsem pravila ravnanja. Le-ta pogosto posebej pojasnjujemo ne samo zato, da bi jih spoštovali,

⁵ Uradni list SFRJ 622-58/84, z dne 2. novembra 1984.

ker jih je drugače mogoče tudi vsiliti, ampak tudi zato, da bi oblikovali določeno raven »pravne zavesti«, kot to področje radi imenujejo. To ponekod tudi pomeni, da normiranje in sankcioniranje vedenja pogosto spremljajo različne propagandne in politične dejavnosti. Spremljevalne dejavnosti za upoštevanje prava so včasih toliko bolj intenzivne in načrtne, kolikor bolj je zaželeno doseganje tistih ciljev, ki predstavljajo določen minimum, potreben za ravnovesje v družbi.

Norme pa ne obsegajo vedno le pravila vedenja, marveč tudi postopke in pooblastila nadzornih mehanizmov, ki morajo zagotavljati uresničevanje prava. Ne gre pozabiti, da državne norme (druge skoraj ne) vsebujejo tudi kazni. To velja povsod po svetu že od nekdaj, že več tisoč let, razen pri nas, ki nekaj desetletij skušamo, poleg državnega uveljavljati tudi samoupravno pravo.

Med njima v teoriji nastajajo znatni konceptualni razločki, ki jih ob tej priložnosti ne gre načenjati. Za oba velja, da z njima urejamo razmere na tak ali drugačen način, toda v glavnem vedno z jasnim namenom, da bo norma ali utrdila stanje, ki ga želimo ohraniti ali da bi spremenila položaj, ki na nekem področju ne ustreza več. S tega zornega kota so norme bodisi konzervativne, bodisi revolucionarne. Prav v tem je konfliktnost, ki povzroča zaskrbljenost ob spoznanju, da **bolj ko je družba zamotana, več norm potrebuje**.

Pri nas pa nastaja čedalje več norm, čedalje več imamo takih norm za urejanje razmer, ki za svoje zagotavljanje potrebujejo državno prisilo. V tem pa se srečujemo s položajem, ko se posamezniku izmika možnost »za uspešnejšo ekonomsko in politično kontrolo nad sredstvi, pogoji in plodovi svojega dela prek delegatskega sistema celo na tistih področjih, na katerih je zaradi objektivnih pogojev nujna uporaba državne prisile«⁶ vplivati na to, kako si bo uravnaval svoje življenje.

Zato govorimo o potrebi »odpravljanja pretiranega normiranja«.⁷ Že leta 1982 so opozorili, da imamo pri nas okoli 3 300 000 državnih in samoupravnih predpisov, statutov, pravilnikov in drugih splošnih aktov,⁸ samo zveznih zakonov je okoli 300 in 4000 raznih podzakonskih aktov.⁹ Zvezni zakoni so največkrat tudi preobširni in

preobremenjeni s političnimi deklaracijami,¹⁰ napihnjeni, pisani v nerazumljivem jeziku in za vsak predpis potrebujemo še komentar.¹¹ Prenekatero družbene probleme rešujemo s predpisovanjem kazenskih določb in marsikatera norma je sprejeta zaradi trenutnih potreb in interesov,¹² posamezni predpisi pa so resnično neživljenjski,¹³ itd.

Od tod seveda ni več daleč do pojava, da postane pravo določen fetišizem, ki ga upoštevamo selektivno in disrecionarno. **Ker pogosto ni v skladu z gospodarskimi, političnimi in drugimi razmerami, je čedalje več kršitev.** Pa ne le to. Čedalje bolj se razširja tudi psihoza, da kršenje predpisov, ki ne obsega konvencionalno prilaščanje, sploh ni nezakonitost. Imamo razne dopustne ali koristne malverzacije, še zlasti če gredo v korist »skupinskega lastništva« delovnih kolektivov, kar postaja tipična jugoslovanska kriminaliteta belega ovratnika, če ne kar strukturalni kriminal.

Poznavalci razmer sodijo, da je nespoštovanje predpisov največja šibkost naše pravne ureditve in da to začenja močno ovirati tudi stabilizacijski program.

Toda to je le ena plat problema. Druga pa je v tem,* da tolikšen in takšen **normativizem, hiperinflacija predpisov itd. čestokrat naravnost silijo v kršitve in kriminal.** Premnogi, ne le da poslujejo na robu dovoljenega, marveč se spuščajo v nezakonito delovanje neodgovorno ravnaje in obhajanje predpisov samo, da bi obvladovali težave raznih vrst.

Stanje je tudi analitično in dokaj utemeljeno prikazala že ustrezna komisija zveznih družbenih svetov za vprašanja ekonomske stabilizacije sredi leta 1983. Letos pa že prihajamo do spoznanj, da bi bilo **bolje odpraviti predpise, ki ustvarjajo masovno nasprotovanje veljavnim zakonskim določbam.**¹⁴ Ali ni to tipični družbeni interakcionizem, poznan iz kriminologije, ki sam ustvarja kriminal in že od Beckerja dalje opozarja na nevarnost, ki izhaja iz norm.

3. Pravne norme in nadzorstvo

Ob tolikšni količini norm se samo po sebi ponuja več vprašanj, kot npr.:

— kako jih ljudje sprejemajo in spoštujejo,

⁶ Kardelj, s. 16.

⁷ Glej: Razvoj pravnega sistema z vidika gospodarske stabilizacije, s. 2.

⁸ Delo, 5. 4. 1982, s. 3.

⁹ Delo, 19. 7. 1984, s. 2.

¹⁰ Delo, 16. 6. 1984, s. 1.

¹¹ Delo, 30. 6. 1984, s. 15.

¹² Delo, 16. 6. 1984, s. 16.

¹³ Ertl, Intervju, Delo, 12. 5. 1984, s. 16.

¹⁴ Delo, 11. 1. 1985, s. 4.

— zakaj jih mora biti vedno več ali se v mehanizmih, ki jih izdajajo ne zavedajo posledic, ki nastajajo,

— ali velika količina norm ne povzroča zaradi velikega števila kršitev, potrebe pa še več normah,

— ali in kako vpliva vse skupaj na družbeno (formalno) nadzorstvo v organizacijskem in funkcionalnem pomenu in kar je poglavitno, kakšna je sploh učinkovitost nadzorstva, ki mu vedno več nalagajo in kakšna so njegova razmerja do tistih, ki jih je treba v takih razmerah nadzorovati itd.

Prenekatera od teh vprašanj so še premalo raziskana in razjasnjena, zato nanje ni mogoče odgovoriti. Ob tej priložnosti pa želimo razmišljati le o razmerjih med pravnimi normami in nadzorstvom.

V preteklosti se je namreč pokazalo, da podobno kot začenjamo brezskrbno in neodgovorno živeti na račun bodisi tujega bodisi bodočega dela, (pri čemer tu ne gre za obravnavanje kdo je za to kriv), tako tudi ni bilo nikoli dosti pomislekov o tem, **kako ljudje norme sprejemamo**, kaj se z njimi dogaja in kaj vse je treba storiti, da bi se tisto, kar je normirano, uresničilo v dejanskosti. Le sčasoma smo začeli govoriti o »pravni optimizmu«, ko smo počasi le spoznali, da zapisanost v pravo, resolucijah, sklepkih, priporočilih, programih itd. še zdaleč ni resničnost in da gre pri tem za veliko normativno in vrednostno neskladje. Ugotavljamo, da je med enim in drugim čedalje večji prepad, toda praksa se ne spreminja, kljub zagotovitvi o potrebah po racionalizaciji, krčenju prava, samoupravnem urejanju posameznih vprašanj itd. Nenazadnje prihaja tudi do predlogov o nepravilnem urejanju prenekaterih zadev.

V zadnjem času ugotavljajo, da je tolikšna količina norm nesmisel, da so si same sebi v napoto, da je »disciplina« v obratnem sorazmerju z njihovo količino in da jih nadzorstvo ne more uspešno zagotavljati.

Vse kaže, da je **avtoriteta** (marsikoga in marsičesa) močno **upadla**, **z njo pa tudi zaupanje vanjo**. Kontrolne funkcije (ne samo pri nas) nimajo več tiste vloge kot nekoč. Razklanost med ukazovanjem in poslušnostjo je postala vendarle prevelika, toda to vprašanje ni le nadzorstveni, marveč predvsem družbenopolitični in gospodarski, globalni in ne parcialni, ključni in še

zdaleč ne obrobni problem. In ker gre za to, **dobiva družbeno (formalno) nadzorstvo v takih razmerah svoj smisel, večji od tistega, ki bi ga imel v normalnih** — ko niso ogrožene temeljne pridobitve sistema in ko se njegovi cilji odmikajo bolj kot kdajkoli.

Zadnje leto spoznavajo na prenekaterih razpravah na najvišjih ravneh v naši družbi, da je družbena lastnina močno ogrožena in da prihaja do množičnega prilaščanja, špekulacij, uničevanja in korupcije,¹⁵ narašča gospodarski kriminal (za Slovenijo so ugotovitve prav nasprotno), velika družbena sredstva gredo v zasebne roke, prijav ali postopkov pa ni.¹⁶ Kazni, kolikor sploh do njih pride, so predvsem simbolične.¹⁷ Krivce je treba včasih iskati podobno kot šivanke v kopici sena.¹⁸ Nekateri zavestno kršijo predpise, ali pa se drže ob strani, itd.

Kar zadeva nadzorstvo prevladuje splošno spoznanje, da samo ne more reševati discipline, da je nemočno, preobremenjeno, zanj je čestokrat slabo oskrbljeno, je razdrobljeno oz. slabo povezano, čestokrat ima težave, ker so meje med ekonomsko politiko in gospodarskim kriminalom nejasne,¹⁹ trajanje postopkov se podaljšuje, tako »da občani upravičeno zgublajo potrpljenje in zaupanje v sodno varstvo svojih pravic,²⁰ itd. Skratka »pravna kultura« postaja pomembna skrb, norme so odtujene in njihovo uresničevanje temelji čedalje bolj na prisiljevanju in vedno manj na prostovoljnosti.

Od tod seveda vprašanje **ali je nadzorstvo**, tako kot ga nekateri gledajo in kakršne ocene dobiva, sploh **sposobno opravljati svoje vloge v nenormalnih razmerah** še posebej zato, ker mu več nalagajo kot zmore. Gotovo je pomembno uresničevati norme, toda družbeno vzdušje v katerem dela, je vse prej kot ugodno. Prenekateri gospodarski, politični, družbeni, kulturni, socialni in drugi procesi otežujejo njegovo dejavnost. Če je nadzorstva po eni strani dovolj, je po drugi strani preveč norm. Te mu jemljejo njegovo »kontrolno moč«, namesto da bi ga podpirale, kot bi ga lahko, če bi bila družbena kohezivnost drugačna od tiste kakršna je, in če odgovornost ne bi bila, zlasti kolikor zadeva družbeno premoženje, tako zamegljena kot je.

¹⁵ Delo, 29. 6. 1984, s. 5.

¹⁶ Delo, 11. 1. 1985, s. 5.

¹⁷ Delo, 2. 2. 1984, s. 1.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Glej tudi Delo, 16. 4. 1984, s. 6.

²⁰ Popit, Delo, 4. 9. 1984, s. 5.

4. Pričakovanja o nadzorstvu (strategija kontrole)

V sodobnem svetu nismo edini, ki spričo težav gojimo do nadzorstva določena pričakovanja in velike upe. Čeprav je o vsem kar imamo, že glede na namen zaradi česa je kaj, pričakovati koristnost, pa se pri nadzorstvu, še posebej formalnem toliko bolj upa, da bo več kot ustrezalo smotrom, zaradi katerih v katerikoli družbi obstaja. Od tod tudi veliko vlaganja vanj, zaupanja, klicanja na pomoč, kritičnosti, če mu delo ne gre od rok, pa reforme tja do reorganizacij, spreminjanja, ukinjanja ali odpravljanja. Najbolj stalne so še tiste vloge, ki v nadzorovanju človeškega vedenja predstavljajo odkrivanje, pregon, sojenje in poboljševanje. Četudi se jim pridružujejo še prenekaterne oblike, marsikdaj ustanovljene za kakšne občasne naloge pa so imenovane vendarle najbolj glavne in skozi zgodovino človeške družbe najbolj nespremenljive. V zadnjem stoletju jim posvečajo toliko večjo pozornost, kolikor bolj prihajamo do prepričanja, da skupaj s pravom pomenijo omejevanje svobode in predstavljajo orodje za legitimno nasilje nad ljudmi. Bolj ko so posamezne družbe demokratične, bolj se ukvarjajo z nadzorstvom, do katerega izražajo močno ambivalentna čustva. O njem je že toliko nasprotujočih si spoznanj, da je težko reči, kaj v resnici je za družbo: ali breme in nadloga, ki strašno dosti stane ali mehanizem brez katerega ne bi mogla obstajati.

Obenj se venomer spotikajo in pogostokrat je »grešni kozel« za napake drugih in to toliko bolj, če so pričakovanja večja in neutemeljena in manj ko zmore zadovoljivo opravljati svoje vloge v težavnih in napetih gospodarskih razmerah in družbenopolitičnih krizah. O nadzorstvu, ki je bilo pri nas desetletja po osvoboditvi skoraj »tabu« tema, čedalje več slišimo. Tudi nadzorstvo samo se oglašja in išče svoje mesto v družbi, ne glede na to, ali mu to nalaga pravo ali pa je to potrebno po njegovi lastni presoji in mnenju, da bi ob določeni publiciteti bolje opravljajo svoje naloge. V samoupravni družbi pa sploh ni pričakovati, da bi določene nadzorstvene funkcije brez sodelovanja javnosti ali vsaj določene njene dela v redu potekale.

Kajti nadzorstvo (zlasti poklicno) razvija med ljudmi kontrolno kulturo in strategijo (še posebej ob politični socializaciji z družbeno samozadržito), razširja kontrolno ideologijo (vsak od njegovih podsistemov s svoje plati in predvsem tudi v korist njegove uspešnosti), vsak od pod-

sistemov se po svoje odpira javnosti pogosto nepovezan z drugimi (npr. na področju spremljanja in preučevanja družbenih razmerij in opozarjanja drugih na negativne pojave), kajti vsak je po svoje urejen hierarhično in so le določene njegove naloge skupne z drugimi. Vsi skupaj pa zelo veliko stanejo in pri nas še nikoli nismo zvedeli koliko nas ta »kontrolizacija« velja, da bi lahko primerjali izdatke s koristmi. Morda se prav v tem kaže stopnja odprtosti kontrolnega sistema, njegovo podružbljanje in demokratizacija.

Toda v zadnjem času je čedalje več zahtev po boljši učinkovitosti, hitrejšem odkrivanju in sojenju,²¹ ugotovitev da dosežki ne ustrezajo vloženemu trudu,²² da nadzorstvo ne obvladuje poplave kršenja sprejetih norm²³ ter da pravo nasploh izgublja ugled in avtoriteto v očeh delavskega razreda.²⁴ Tudi družbena samozadržita (vzpodbujena po političnih smernicah), ki uravnava nadzorstvo ni uspešna pri varovanju družbenega premoženja.²⁵ Zato »Zvezni zbor Skupščine SFRJ poudarja, da se morajo organi odkrivanja, kontrolnonadzorstveni organi, organi pregona in sodni organi popolnoma, kar najbolj energično in še bolj odgovorno angažirati pri doslednem in učinkovitem varstvu družbene lastnine...«²⁶

To pomeni, da z nadzorstvom niso zadovoljni. Iz opozoril in napotil, ki mu jih od vseh strani naslavljajo se kaže, da ni dovolj produktivno, da njegove preprečevalne vloge nimajo zadostnih učinkov, da ljudi preslabo socializira z normami, da je v mnogih ozirih (še vedno) dokaj odtujeno in prenekatero včasih tudi zaprto, da je kaznovalna politika čestokrat neuravnotežena (klici po poenotenju), da ni učinkovito pri onemogočanju fizičnih priložnosti za kriminal, itd.

Kritike so torej tu in pričakovanja prav tako, le to ni zanesljivo znano, katera merila so zanje zanesljiva.

5. Odgovornost nadzorstva in zmogljivost

Pri nas smo kmalu, ne toliko pod vplivi gibanja za družbeno varstvo kolikor zaradi uresničevanja temeljnih izhodišč socialističnega samoupravljanja spoznali tudi na področju notranje

²¹ Delo, 26. 4. 1984, s. 6.

²² Delo, 13. 10. 1984, s. 14.

²³ Delo, 27. 9. 1983, s. 1.

²⁴ Delo, 17. 1. 1984, s. 2.

²⁵ Dolanc, Delo, 9. 5. 1984, s. 5.

²⁶ Uradni list SFRJ, 622-58/84.

varnosti, neuspešnost mehanizmov državne kontrole pri varovanju družbenih vrednot in neustreznost opiranja samo na organe represije pri omejevanju odklonskih pojavov najrazličnejših vrst. Kljub temu da tovrstni procesi še zdaleč niso šli vstric s podobnimi tokovi na drugih področjih in da so bili predvsem izzvani z nekaterimi pomembnimi dogodki v državi in izven nje, je vendarle prišlo do nekaterih sprememb tako, da je položaj glede odgovornosti nadzorstva predvsem naslednji:

— družbeno (formalno) **nadzorstvo** ima še naprej v celoti v svojih rokah vso tako imenovano represijo, zastraševanje in prisilo, ki se v ničemer **ne razločuje od klasične funkcije** tega varstva, le da je morebiti bolj humano in demokratično;

— poleg represije se **ukvarja**, odvisno od tega za kakšen mehanizem gre, po svojih zmogljivostih in glede na naravo svojega dela, **še z različnimi preventivnimi dejavnostmi** ter spremlja in preučuje družbena razmerja in pojave ter o njih obvešča ustrezne dejavnike kot sestavni del pravosodnih funkcij (prenekaterih tudi) v sistemu družbene samozaščite;

— mehanizmi tega nadzorstva **kot državni organi so hkrati nekakšna strokovna služba**, ki naj skrbi za usposabljanje in izobraževanje drugih zato, da bodo v družbenosamovarovalnih dejavnostih prispevali k smotrom, ki naj jih sicer tudi na področju kriminalitete in drugih devianosti sicer politično spodbujeno uresničujejo v naših razmerah.

Gotovo je, da sta si zadnji dve dejavnosti skladni in izhajata ena iz druge, toda nasproti prvi oz. klasični vlogi nadzorstva sta vendarle še dokaj paraprofesionalni, vzporedni in pretežno izvenpravni. Nekateri sicer menijo drugače, češ da gre za »svojevrstni paradoks, ko pravosodni organi v zdaleč večjem obsegu — v praksi uspešno uresničujejo svojo preventivno vlogo kot organizirana struktura družbene samozaščite, kot pa svojo represivno funkcijo.«²⁷ Temu bi težko pritrdili kljub znatnemu napredku v količini in vsebini storjenih preprečevalnih dejavnosti, ki pa v dejanskosti ne pomenijo izboljšanja. Le-ta zaradi tega ni dosti ugodnejša, rezultati sploh niso merljivi, ni jih mogoče prešteti itd. Kljub veliki količini t. i. preventivnih ukrepov nikoli ni mogoče reči, kaj je njihov izid — manj ali več odkritih pojavov,

manj ali več obsojenih ali kaznovanih, manj ali več prijetnih, opozorjenih, itd.

Vse to pa kaže, da **sta se obseg dela in odgovornost družbenega (formalnega) nadzorstva povečala**. Z njima pa tudi zahteve, ki jih predenj postavljajo najpomembnejši družbeni dejavniki. Ti ugotavljajo, da se dosledneje uresničujejo le zakoni, ki sodijo v t. i. klasično državno regulativo, kot so ljudska obramba, notranje zadeve, kazenski postopek in carina, vsi ostali predpisi pa se na veliko izzigravajo.²⁸ Gospodarski kriminal kljub vsem prizadevanjem narašča, imamo veliko zgrešenih investicij in škodljivih pogodb.²⁹ Bolj ko se krepí kontrola, večje je število odkritih nezakonitosti in nepravilnosti.³⁰ Menijo, da bi delegatske skupščine morale klicati na odgovornost vse, ki ne delajo učinkovito, od inšpekcij, družbenih pravobranilcev samoupravljanja, SDK...³¹ itd., da ne naštevamo drugih, v zadnjem času naraščajočih pripomb o nadzorstvu in njegovi odgovornosti. Omeniti pa velja naročilo Zveznega zbora Skupščine SFRJ zveznemu Izvršnemu svetu, da naj z drugimi izvršnimi sveti »analizira uporabo predpisov, ki urejajo položaj inšpekcijskih služb, organov za odkrivanje, pregon in sodišč na vseh ravneh ter predlaga ukrepe in aktivnosti za njihove spremembe in dosledno izvajanje.«³² Zmogljivosti nadzorstva je torej močno vprašljiva. Njegova prizadevanja ne ustrezajo pričakovanjem. Kritike se vrste ena za drugo, čeravno upoštevajo tudi družbeno vzdušje kot »gojišče« deviantnosti. Toda **v stiski se najbolj odgovorni družbeni dejavniki vendarle obračajo k prisili**. Ta zmore obvladovati le del ekcesivnosti in to konvencionalni del, ne pa toliko gospodarskega, političnega in drugega, čeprav je prenekatera izredno škodljiva kriminalnost po svojih simptomih vendarle vidna, pa je dokaj nedosegljiva in prav to vznemirja in opozarja čestokrat na večjo zahtevnost do nadzorstva. Po tem, **kako nadzorstvo ustreza tej zahtevnosti, se vrednoti njegova uspešnost** v posameznih podsistemih in se veže tudi na produktivnost. Ta pa mora biti elastična, uresničljiva in merljiva. Sicer se nadzorstvo ukvarja predvsem le z gašenjem požara.³³

²⁸ Delo, 8. 1. 1985, s. 2.

²⁹ Delo, 13. 6. 1984, s. 2.

³⁰ Delo, 29. 6. 1984, s. 5.

³¹ Delo, 26. 4. 1984, s. 6.

³² Uradni list SFRJ, 622-58/84, s. 1317.

³³ Na Zahodu imajo za takšno dejavnost nadzorstva izrek »Fire brigade policing«, kadar to velja za policijo.

²⁷ Gozze-Gučetić, Gradivo s 17. posvetovanja jugoslovenskega društva za kazensko pravo in kriminologijo Jugoslavije, JRKKP, 1979, 3-4, s. 137.

6. Zatekanje k državi (upravičenost)

Družbene razmere tudi na področju deviantnosti kažejo, da kljub pozornosti tako državnim kot samoupravnim oblikam nadzovanja ter represiji in preprečevalni dejavnosti, stanje ni boljše, družbena disciplina ni zadovoljiva, ekscesivnost in škodljivost različnih vrst naraščata in ponekod z drugimi nezadovoljivimi razmerami ovirata celo stabilizacijo.

Kršitve in nespoštovanje norm pa zlasti v nestrokovnih krogih povezujejo s stabilizacijskimi prizadevanji v naši družbi. Neupoštevanje prava in razumevanje tega masovnega pojava ima več posledic. Te so zlasti:

— dopolnjevanje in izdajanje norm z namenom, da bi jih prizadeti začenjali spoštovati in se po njih ravnati; to ima zopet za posledico **naraščanje inkriminiranih ravnanj**;

— normiranje vprašanj, ki bi jih sicer **uravnavali brez prisile**, predvsem s preprečevanjem, soglasjem in sploh kot določeno gospodarsko ali kakšno drugačno nujnost;

— ustvarjanje vtisa splošne nemoči in vzburjanje psihoze, da je **nespoštovanje norm normalen pojav**, ne pa obsojanja vredna izjema, zlasti v kritičnih družbenih trenutkih;

— ukvarjanje z nezakonitostjo, ki presega področja za to posebej pooblaščenih mehanizmov. S kriminalom, prestopki, prekrški itd., se v čedalje širšem obsegu začenjajo ukvarjati tudi politični organi, razne državne organizacije in drugi. Le-ti pogosto tudi **prispevajo k negativni publiciteti** tovrstnega razvoja s tem, da ustvarjajo občutke, **da vse skupaj nič ne zaleže**. Zlasti pa številčnost razpravljanja na najvišjih ravneh ob hkratni neuspešnosti, zmanjšuje ugled organov in organizacij, ki se tega lotevajo;

— povzročanje pritiskov na družbeno (formalno) nadzorstvo, ki se zaradi kritičnosti čuti **tembolj ogroženo**, čimbolj je nemočno in ko samo ne more zadosti prispevati k izboljšanju stanja;

— **zoževanje samoupravnega urejanja prenekaterih vprašanj in ustvarjanje nezaupanja** v samovarovalno ravnanje samoupravnih subjektov, ki so tudi sami pretežno prišli v položaj, da čakajo, kaj bo storila država na tem ali onem področju;

— **psihoza brezuspešnosti**, nemoči, nedosegljivosti »krivcev« za povzročeno stanje itd. spodbuja apatičnost, nedelavnost, čakanje, resignacijo, da ne govorimo o nezaupanju v lastne sile itd.

Zadnji »Sklepi o uresničevanju družbenega varstva družbene lastnine« ugotavljajo tudi vzroke za njegovo nezadostnost tega varstva. Ti so po njih: nerazvitost samoupravljanja, nepopolnost uresničevanja družbenoekonomskega položaja delavcev, nerešenost problemov gospodarskega sistema, neustreznost tekoče gospodarske politike, administrativno razdeljevanje družbenih sredstev neodvisno od dela, birokratska samovolja, tehnokratske grupacije in privilegiji, nezadostna politična angažiranost subjektivnih sil, prepočasna samoupravna preobrazba, neuspešnost delavske kontrole in družbene samozaščite ter neučinkovitost družbenih in državnih organov.³⁴

To so sicer politični pogledi na problematiko, ki pa jim je treba prisluhniti, ker zajemajo široke silnice, ki obsegajo tako odklonskost po eni strani kot pozornost odgovornim družbenim mehanizmom po drugi. Med njimi so tudi kontrolni organi.

Ne le imenovani sklepi, marveč tudi vsi podobni dosedanji državni in politični načini usmerjanja nadzovanja napotujejo »državnost« in »samoupravnost« k temu, kaj in kako delati ter zakaj. Toda pri tem so vedno posebej poudarjeni **državni (formalni) nadzorni mehanizmi kot najbolj ključni**.

Najbrž je to normalen pojav, kajti le-ti ne le da so pristojni za določeno »kontrolizacijo« v celoti, marveč imajo na razpolago tudi ustrezna sredstva, sile in usposobljenost. Če so zadostni je seveda drugo vprašanje, toda noben drug mehanizem ne razpolaga s tolikšno »oborožitvijo« kot prav ti. Politični dejavniki se torej zaradi pričakovanja nujno potrebnih izidov obračajo k tistim, ki imajo največjo »kontrolno moč«, čeprav vabijo k mobilnosti in udarnosti tudi druge, zlasti samoupravne nadzorne organe.

Sredstva državne prisile ostajajo tako še naprej poglavitno orodje, nujno potrebno s stališča obrambe socialističnega in samoupravnega družbenega reda.³⁵ Razširjanje inkriminacij in vlaganje v državno nadzorstvo, politični poudarki o pomembnosti kontrole itd., kažejo določene **tendence po krepitvi moči državnega prisilnega aparata**. Nad tem nadzorstvom imajo politične sile družbe večji vpliv kot nad katerikoli drugimi. Poleg tega pa ima državno nadzorstvo tudi monopol nad fizično prisilo.

³⁴ Uradni list SFRJ, 622-58/84, s. 1313.

³⁵ Glej o tem Kardelj, s. 132.

7. Reakcija na neizpolnjena pričakovanja (kriza kontrole)

Težko je reči ali imamo pri nas vedno oblikovan odnos do kaznovalne politike in sploh do odkrivanja in obravnavanja deviantnosti. Družbenopolitični organi, ki se občasno ukvarjajo s to problematiko navadno nastopajo ali v kritičnih razmerah ali kadar se sporadično pojavljajo kaki dogodki, ki vplivajo na varnostno počutje, ki je prepogosto tudi čustveno vprašanje. Od tod izhajajo pojavi, ki povzročajo ugovore zoper neuravnotežnost kaznovalne politike, določene sugestije, kako naj deluje zlasti kazensko pravosodje (da ne omenjamo pritiskov nanj, kar naj bi veljalo predvsem za lokalne ravni), razna opozarjanja na razredno naravo varnostnega sistema, pa na krizo pravosodja in pravnega reda itd.

Toda pri tem je treba razločevati predvsem dvoje:

— da se organi družbenopolitičnih skupnosti in politika sploh ne zmenita za počutje posameznika kadar je ogrožen in za konvencionalni kriminal, čeravno je tega največ prijavljenega in vpliva bolj kot kaj drugega na to, kaj ljudje mislijo o vlogi odkrivanja, pregona in sojenja v naši družbi. Tisto, kar z deviantnostjo zadeva posameznika, čisto konkretno, nikoli ni v središču pozornosti, čeprav je to dejansko merilo za razmerja med javnostjo in varnostjo. Pri tem gre vendarle za primarno viktimizacijo;

— dosti bolj razvnamajo vodilne sile v naši družbi tisti ekscesi, ki sicer res povzročajo največ škoda, pa gre pri tem za sekundarno ali terciarno oškodovanost, ki zadevata ali širše skupine ali vse, so pa znatno manj ali sploh neobčutne za posameznika. Tu bi zlasti radi ustvarili ustrezne odnose do družbene lastnine bodisi z doslednejšim in hitrejšim pregonom bodisi s kaznovalno politiko.

To bi pomenilo, da je kaznovalna politika vendarle v določenem pogledu selektivna, hkrati ko se ponekod pritožujejo, da je pogosto odvisna od tega, na katerem koncu Jugoslavije storiš neko dejanje in na katero politično obdobje se veže kakšno ravnanje. To še posebej velja za gospodarsko in politično deviantnost.

Ali to pomeni razloček med uradnimi stališči o kriminalu in javnim (zasebnim) mnenjem? Ali je podobno razkoraku med normativnim in vrednostnim? Oboje ni skladno, oboje gre čedalje bolj vsak k sebi in povzroča iluzije na eni in razočaranje na drugi strani. In če nas

gospodarski in njemu podobni kriminal res ogroža in nastaja določen nemir na področju političnosti že zaradi ohranjanja budnosti itd., potem je treba poudariti, da **ves kriminal v Jugoslaviji** takšne ali drugačne vrste **ni povzročil tolikšne škode** tako materialne, politične kot moralne, kakor vse tisto kar je **privedlo do destabilizacije** naše družbe in njene **zadolženosti**.

Zato vprašanje, ali se v boju z deviantnostjo ne borimo bolj z obrobni problemi, ali je kaznovalno pravo prilagojeno novim specifičnim razmeram in novim oblikam škodljivih pojavov, ali ni ostalo preveč tradicionalno in konzervativno in ukrepanje podobno kot v kapitalizmu, kjer pravijo, da nadzorstvo obdrži na situ male ribe, velike pa prepušča skozi. Ali je res dovolj, če pozivamo nadzorstvo naj se »odločneje bori za izvajanje ustavnosti in zakonitosti, za osebno in kolektivno odgovornost ter kontrolo pri uporabi, upravljanju in razpolaganju s sredstvi v družbeni lasti . . . , in da naj se »učinkoviteje postavlja po robu skupinskolastninskemu obnašanju«,³⁶ itd. pri tem pa sredstva ostajajo pri starem.

Pri tem pa niso redka napotila, da naj pravosodje prispeva k dograjevanju ekonomskega in političnega sistema, naj ne popušča pritiskom lastninskih monopolov,³⁷ naj inšpekcije in organi odkrivanja vodijo boljše kazensko politiko,³⁸ naj organi za notranje zadeve pravočasno, odločno in usklajeno ukrepajo,³⁹ naj se inšpekcije in druge službe odločneje borijo proti pojavom birokratske samovolje v lastnih vrstah in imajo več posluha in odgovornosti tudi za potrebe delovnih ljudi in občanov,⁴⁰ itd.

Vtis je, da so: normativna neskladnost, dvojna morala, razpadanje vrednot, krize na različnih ravneh itd., tolikšni, da tudi **politična kontrola ne zadošča**, da bi postavile stvari v red in družbenemu (formalnemu) nadzorstvu omogočili delovanje v normalnih razmerah.

8. Znanost »na pomoč«

Že od nekdanj velja zelo staro spoznanje »Scientia ipsa potentia est« (znanje je samo po sebi moč). Njegova moč pa narašča s količino. Znanje

³⁶ Glej Sklepi o nalogah za preprečevanje in odpravljanje socialnih razlik, ki niso rezultat dela, Uradni list SFRJ, 623-58/84, s. 1315.

³⁷ Popit, Delo, 4. 9. 1984, s. 5.

³⁸ Delo, 27. 12. 1984, s. 11.

³⁹ Delo, 15. 11. 1984, s. 11.

⁴⁰ Špiljak, Delo, 20. 4. 1984, s. 5.

je rešitev ali pogreb za človeštvo, odvisno od tega, kako in za kaj ga uporablja. Znanje samo kot tako ne more biti nikoli nevarno. Nevarnost ustvarja samo takrat, kadar je uporabljeno v ta namen. V zadnjem stoletju to okoliščino neprestano poudarjajo zlasti ob vlaganjih v oboževanje in uničevalno tehniko, v proizvodnjo škodljivih snovi, ob ekoloških katastrofah in še ob marsičem.

S tem v zvezi pa se pojavlja prav tako pomembno vprašanje v **kakšnem razmerju sta znanost in nadzorstvo**. Vprašanje sploh ni novo. Ker pa v nadzorovalne tehnike različnih vrst, v razumevanje in pojasnjevanje človeškega vedenja, v spreminjanje ljudi in njihovo prilagajanje in sploh kontrolizacijo, v večjo učinkovitost nadzorstva zlasti pri odkrivanju in preprečevanju odklonskega vedenja in zbiranje informacij itd. prihaja čedalje večja količina znanja (kar je seveda lahko normalno in zaželjeno) pa nastaja pri tem nova skrb zaradi morebitne ogroženosti človekove svobode, posameznikove osebnosti in njegovih pravic.

Po odpravi telesnih muk pri ugotavljanju krivde in odgovornosti in sploh po tem ko so podatke o ljudeh začeli zbirati drugače in ne samo s fizičnim nadzorovanjem in telesnimi pritiski, ko je tudi obdolženec dobil več pravic kot prej, so zaradi naraščajočih potreb nadzorstva, njegove uspešnosti in še marsičesa prešli k rabi različnih opazovalnih, spreminjevalnih in drugih tehnologij, še iz medicine, psihologije, psihiatrije itd., se je tudi v nadzorstvu glede znanja marsikaj spremenilo. Bolj humano pravno mehaniko spremlja često dvomljiva tehnika nadzorstva, ki jo spodbuja novo znanje. Odveč bi bilo ob tej priložnosti naštevati vse možnosti, ki jih največkrat **od drugod prilagajajo »kontrolizaciji«**, toda prenekatero nadzorovalne tehnike, ki jih uporabljajo kontrolni mehanizmi za karakteriziranje, določanje, diagnostiko, klasificiranje, itd., lahko postajajo nevarne. Zato opozarja Foucault, da »v imenu človečnosti ne bi smeli zatirati same človečnosti« (glej: Nadzorovanje in kaznovanje), kajti v imenu človečnosti, idej itd. je včasih dovoljeno vse, le da se dosežejo cilji. S tem pa seveda nikakor ni utemeljeno, da znanosti ne bi mogli uporabljati za obravnavanje deviantnosti. Narobe, čimveč znanja imamo, bolj smo lahko previdni, bolj dvomimo, več informacij iščemo, treznejše se lahko odločimo, ustreznejše lahko reagiramo itd. To pa je seveda druga stran rabe znanosti v kontrolizaciji.

Ni slučajno, da pri nas zaradi stisk in težav, sicer dosti bolj verbalno kot dejansko vabimo znanost na pomoč pri reševanju pomembnih družbenopolitičnih, gospodarskih in drugih vprašanj, pri tem pa tudi nadzorstvo ne ostaja pozabljeno. V okviru reševanja družbenih problemov celotnega razvoja jugoslovanske skupnosti dobiva torej tudi znanost svoj pomen, ne nazadnje tudi za nadzorovanje.

Analitične ocene stanja deviantnosti pri nas, razni organi družbenopolitičnih skupnosti, politične organizacije itd., tja do posameznih vodilnih funkcionarjev, pristojnih za nekatera področja, poudarjajo potrebo po znanosti v nadzorovanju človeškega vedenja. Navadno pozivajo na nujnost uporabljanja znanstvenih in strokovnih spoznanj pri delu posameznih nadzornih mehanizmov in včasih tudi na njihovo odgovornost za spodbujanje ustreznjšeega znanstvenega in strokovnega raziskovanja.

Kardelj pravi: »Znanost in na znanosti utemeljene strokovne službe predstavljajo sestavni in neolčljivi del celotne prakse političnega sistema.«⁴¹ Od tod torej poudarjene potrebe po znanstvenoraziskovalnem delu in druga znanstvena prizadevanja, ki jih tako pogrešamo pri ustreznosti delovanja, da pri tem ne omenjamo nujnosti razvoja o znanostih samih.

Toda **nadzorstvo lahko uporablja različne znanosti**: družboslovne, naravoslovne, tehnične, medicinske in druge. Trenutno so samo obrambni interesi med seboj raziskovalno bolj povezani, ostali pa znatno manj, kolikor ne gre morebiti še za nekatera nedružboslovna znanja. Pri nadzorovanju bi najbrž morali vedeti, kaj naj bi od znanosti potrebovali in določiti bi bilo treba prednostne smeri raziskovalnega dela. Dogaja se namreč, da sicer maloštevilni raziskovalci, nimajo sobesednika, da bi skupaj z njim določali, kakšno znanje je potrebno, čeravno znanja (tudi domačega) že doslej ni malo. Pomembno je, da je slabo uporabljeno. Zato so vabila k njegovi rabi utemeljena in koristna tako za kriminalno kot za varnostno politiko in za politiko sploh in to iz najrazličnejših znanstvenih področjih (menazadnje tudi zgodovinski in organizacijskih), ki jih imamo ali jih bo še treba gojiti.

Uporaba znanosti v kakršnihkoli oblikah nadzorstva človeškega vedenja je bila že od nekdaj dvomljiva. Danes pa še toliko bolj. Toda razmišljanje o tem presega namen tega sestavka. Prav pa je, vsaj opozoriti na dileme, ki se pri tem pojavljajo.

⁴¹ Kardelj, s. 214.

Sklep

Družbeno (formalno) nadzorstvo v naših razmerah stabilizacije (in z vsem kar pod tem razumemo in pričakujemo) nima majhne vloge. Pravne norme in (zlasti) družbenopolitične zahteve na eni strani ter po drugi pravna zavest in kultura, ki sta bolj ali manj spontani oblikujejo dejanski vrednosti sistem, hkrati, pa sta to dve zelo oddaljeni skrajnosti. Zaradi tega prihaja tudi do nestrpnosti in reakcij, ki povzročajo ali pritiske ali ekscesivnost tako, da je **nadzorstvo — mehanizem med dvema mliniskima kamnoma**, ki mu vsak po svoje ustvarjata težave, poleg tistih, ki jih že tako ima bodisi samo s seboj bodisi z družbeno realnostjo, ki ni rožnata.

Če v prenekaterih družbah od državne kontrolizacije več pričakujejo kot lahko daje, pri nas v tem pogledu nismo izjema. Še več, to nadzorstvo je v določenem obsegu »odgovorno« (!) tudi za določeno vzdrževanje ravni »**samoupravnosti**« v nadzorovanju do katere imamo prav tako predimenzionirane zahteve glede njegove uspešnosti. Ne s prvim, ne z drugim nismo zadovoljni, in ne tako redki posamezniki menijo, da naj bi pomembna družbena vprašanja reševali kar z nadzorstvom in z njegovimi prisilnimi sredstvi.

V razmerah v kakršnih smo, je **nadzorstvo** kakršnekoli vrste (razen morebiti neformalnega) **pod posebno politično skrbjo**. Ni mogoče reči, ali se zaradi tega kakšni njegovi deli v kakšnem obdobju ali na posameznih območjih bolj politizirajo kot bi bilo treba. Iz kakorkoli pisanih »smernic« to vsekakor ne izhaja, vsaj očitno ne. Toda od kod potem pojavi nekakšnega strahu pred politično kontrolo in pretiravanje v pregonu določenih pojavov in nekaterih ljudi bolj kot bi bilo treba, tako da se nadzorstvo izpostavlja kritičnosti zaradi svoje neobjektivnosti, občasne zaletavosti in nesamostojnosti.

V položaju ko so med ekonomiko, ideologijo in politiko pojavijo neenotnosti in tudi konflikt-nosti bi moralo zlasti formalno (to je državno) **nadzorstvo ohranjati svojo stabilnost**. To toliko bolj, čim več je v družbi nestabilnosti, dezorganizacije, anomičnosti, spopadov interesov in ogrožanja temeljnih vrednot in sicer, ne glede na to od kod nevarnost prihaja. Seveda pa je vzdrževanje nadzorstvene stabilnosti težavna naloga zlasti še, če pravo ni vedno ustrezna podlaga za

to, in če je že pravni sistem dosti bolj neurejen kot samo nadzorstvo. Stabilno nadzorstvo potrebuje torej prav tako ustrezno pravno ureditev. Le-to pa je po zadnjih razpravah takšno, da ustvarja več dvomov kot zaupanja, kar zanesljivosti državnega nadzorstva znatno bolj škoduje kot koristi. Hkrati s tem pa nastajajo masovni pojavi odtujenosti, tako prava kot nadzorovanja in zahev po več prisile, manj ko je soglasja za urejanje pomembnih vprašanj.

Ob represiji, ki še vnaprej ostaja domena državnih mehanizmov kontrole, se le-ti ukvarjajo tudi z razvijanjem in pospeševanjem nadzorovalne vzgoje kot nekakšni strokovni organi, ne v političnem kolikor bolj v poklicnem smislu. To je zanje sicer postransko, toda pomembno delovanje, za katerega pa niso ne kadrovsko, ne organizacijsko in ne strokovno zadostno usposobljeni. Poteka vzporedno z dejavnostmi, ki so glede pravic in dolžnosti temeljito urejene s pravom (represija), tiste t. i. preventivne pa ne. Zato velja več pozornosti temu, da bi prerasli nekakšen aktivizem, kajti slej ko prej bomo tudi pri prevenciji prišli v obdobje, ko se ne bo mogla več razvijati po prosti presoji, ali kakor kdo ve in zna (preventivna metodika in taktika itd.).

Ker se sklepi, resolucije in podobne oblike spodbujanja nadzorstva k večji ustreznosti, primernosti, smotrnosti, uspešnosti itd. od leta 1965 dalje precej ponavljajo in po svoji vsebinskosti kažejo s tem na pomembnost in problematičnost nadzorovanja v naši družbi, se pojavlja **nadzorstvo kot pomemben problem, imanenten vsem drugim težavam** iz katerih izhaja. Pa ne le to. Vsaka istovrstnost in podobnost kasnejšega s prejšnjim potrjuje, da so deklaracije, resolucije, napotila itd. postali nekakšni »mrtvi dokumenti«. Z njimi čedalje bolj dokazujemo, da je določen organ nekaj preložil na drugega in se na ta način želel razbremeniti odgovornosti. Toda to ni proces samo na tem področju.

Nadzorstvo opravljajo ljudje v mehanizmi, ki imajo ključ v rokah za mnoge rešitve. Njihovo zadovoljstvo z delom, ki ga opravljajo in odnos, ki ga imajo do družbe je lahko pot k ustreznosti posameznega organa. Kako tudi to plat spraviti v sklad s pričakovanji o »kontrolizaciji« pa nas doslej vsaj javno ni nikoli kdo ve kako zanimalo.

Rokopis končan 8. januarja 1985.

LITERATURA

1. Boge, H.: Perspektiven der Verbrechensbekämpfung. *Kriminalistik*, Hamburg 36 (1982) 5, s. 240—245.
2. Buchholz, E.; Steffens, G.: Konferenz über die Rolle der Arbeiterklasse bei der Vorbeugung und Bekämpfung der Kriminalität. *Staat und Recht*, Potsdam-Babelsberg 19 (1970) 5, s. 836—839.
3. Dolanc, S.: Za interdisciplinarni pristup istraživanju teorije i prakse naše društvene samozaštite. **13. maj**, Beograd 37 (1984) 1, s. 1—7.
4. Foucault, M.: **Nadzorovanje in kaznovanje**. Ljubljana: Delavska enotnost, 1984. — 324 str.
5. Horvat, K.: Društvena samozaštita u organima unutrašnjih poslova, javnim tužilaštvima i sudovima. **Priručnik**, Zagreb 27 (1979) 6, s. 507—517.
6. Kardelj, E.: **Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja**. Ljubljana: Komunist, 1977. — 221 str.
7. Marx, G.: Social Control and Victimization. *Victimology*, Washington 8 (1983) 3—4, s. 80—90.
8. Obradović, J.; Gardun, J.: Socijalizacija: Jedan pokušaj integrativnog pristupa. *Sociologija*, Beograd 24 (1982) 1, s. 57—68.
9. Pinatel, J.: Scientific Criminological Research as a Basis for Criminal Policy. *International Review of Criminal Policy*, New York (1970) 28, s. 11—17.
10. Puhek, I.: Etiologija i struktura društvene samozaštite s obzirom na sigurnosno djelovanje državnih organa. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd 17 (1979) 3—4, s. 119—135.
11. Selivanov, N.: Kompleksnoe planirovanie social'noj profilaktiki pravonarušeniij. *Socialističeskaja zakonitost'*, Moskva (1981) 12, s. 18—20.
12. Seng, M. J.: Criminal Justice Evaluation: Exploring Some Myths. *Journal of Police Science and Administration*. Gaithersburg 11 (1983) 2, s. 206—210.
13. Wright, K.; Meyer, P.: A Systems Analysis of Crime Control Strategies. *Criminology*, London 18 (1981) 4, s. 531—547.
14. Zvekić, U.: Kosmopolitizam i lokalizam u sudskoj profesiji. *Sociologija*, Beograd 26 (1984) 1—2, s. 139—157.

UDC 316.738/.75

Social (Formal) Control in Conditions of Economic Recovery

Pečar, dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

In Yugoslav conditions of economic recovery, higher postulation on the efficiency of formal control, presented notably by state repression, has begun to increase. At the same time, there appears a certain disillusionment about it, because it can not meet the expectations. This is due to the diminishing docility and indiscipline. For this reason the processes of controllability as well as the processes of social disorganization are accompanied by critical controversies of social control which even produce the desire to abolish the less respected norms.

Too great a quantity of legal norms does not only prevent more effective performance of control tasks, but also weakens the readiness of people to respect them, causing lack of seriousness and growing selectivity in the implementation of these norms.

Although there are political endeavours, aspiring to greater lawfulness in the society and to more appropriate security policy in general, control agencies themselves can not be sufficiently of help as they are limited by norms, while essential changes do not occur. For this reason many questions relating to their capacities and responsibilities still remain open, among them the most important being the question of how to stop or decrease of self-management components in social control and, by increasing the role of the state, tendencies which are conflict with self-management socialism.

Political forces as well as government agencies instigate, more then ever, the use of science in the performance of control activities, although they do not tackle the question of their degree and the direction these activities should take.